

УДК 349.42:341.24

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v107.2025.33>*В. Б. Рарицька*

ЮРИДИЧНИЙ ВИМІР ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ АГРОСЕКТОРУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю правового осмислення процесів післявоєнного відновлення аграрного сектору України, який зазнав глибоких структурних, економічних та інституційних трансформацій унаслідок військових дій. У сучасних умовах агросектор виступає не лише основою продовольчої безпеки держави, а й стратегічним чинником економічного відновлення, що потребує формування стабільного нормативно-правового середовища, здатного забезпечити ефективну взаємодію держави, бізнесу та міжнародних партнерів. Системне переосмислення юридичних засад функціонування сільського господарства набуває особливої ваги у контексті адаптації законодавства до європейських стандартів, впровадження принципів сталого розвитку та створення умов для інвестиційної привабливості галузі.

Водночас актуальність теми посилюється потребою у відновленні правової визначеності у сфері земельних, майнових та господарських відносин, а також необхідністю забезпечення ефективного механізму захисту прав суб'єктів аграрного виробництва. Юридичний аспект післявоєнної реконструкції охоплює питання гармонізації правового поля, модернізації системи державного управління, екологічної безпеки та інтеграції в європейський економічний простір. Саме тому наукове вивчення правових основ відбудови агропромислового комплексу є важливою передумовою для вироблення збалансованої державної політики, спрямованої на забезпечення стійкого розвитку, підвищення конкурентоспроможності та посилення міжнародного партнерства України у сфері сільського господарства.

Метою статті є дослідження правових засад післявоєнного відновлення аграрного сектору України в контексті сучасних викликів економічного, екологічного та інституційного характеру.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство є центральною складовою економіки України, оскільки, завдяки значним запасам родючих земель та сприятливому інвестиційному клімату, воно не лише забезпечує засобами до існування приблизно третину населення, але й виступає ключовим глобальним постачальником продовольства в країні Близького Сходу, Азії та Африки. До повномасштабного вторгнення агросектор демонстрував одні з найвищих темпів зростання (5-6% щорічно), формуючи 10,9% ВВП та забезпечуючи 17% внутрішньої зайнятості [1].

Військова агресія РФ ініціювала комплекс деструктивних чинників, що критично вплинули на стійкість агропромислового комплексу України, спровокувавши рецесію виробничих та логістичних процесів. Основними факторами такого впливу стало скорочення посівних площ (на 20% порівняно з 2021 р.), а також деградація матеріально-технічної бази (пошкодження виробничих об'єк-

тів та обладнання). Паралельно спостерігалось суттєве зростання собівартості виробництва через інфляцію цін на ключові ресурси, колапс експортних потоків (падіння експорту зерна до 0,3 млн. тонн у березні 2022 р.), трансформація логістичних ланцюгів, диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, зниження рентабельності аграрного бізнесу, незважаючи на подальше часткове відновлення експорту завдяки Чорноморській зерновій ініціативі та альтернативним експортним маршрутам. Так, деталізований галузевий звіт Швидкої оцінки завданих збитків та потреб/RDNA (підготовлений спільно Урядом України, Світовим банком, ООН та ЄС) являє собою поглиблену кількісну оцінку впливу повномасштабного вторгнення рф на агропромисловий комплекс України станом на 31.12.2023 р., фокусуючись на потребах галузі в реконструкції та відновленні у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективах. У звіті визначено, що внаслідок військової агресії рф аграрний сектор України зазнав колосальних фінансових втрат, сукупний обсяг яких (збитки + втрати) оцінюється приблизно у \$80 млрд. доларів США. Прямі збитки, що відображають вартість знищених та пошкоджених активів, досягли \$10,3 млрд., демонструючи помірне зростання (на 18%) порівняно з попередніми оцінками, оскільки значна частка активів у зонах активних бойових дій була пошкоджена раніше; при цьому найбільш критичною категорією збитків є сільськогосподарська техніка (\$5,8 млрд., або 56,7% від загальної суми). Втрати, які охоплюють недоотриманий дохід та збільшення виробничих витрат, зросли більш ніж удвічі, сягнувши \$69,8 млрд., зокрема, таке значне збільшення пояснюється включенням у поточну оцінку, на відміну від попереднього огляду, зниження виробництва протягом 2023-2024 рр., а також впливу падіння внутрішніх цін та підвищення собівартості на врожай 2023 р., де найбільш значущими є втрати через зниження виробництва рослинництва (\$35,1 млрд.) та втрати, спричинені зниженням внутрішніх цін на ключові культури (\$24,1 млрд.) [2].

Критичною і довгостроковою перешкодою на шляху післявоєнного відновлення українського агропромислового комплексу є масштабне мінно-вибухове забруднення територій – до 25% всієї території України, з них 9,85 млн. га сільськогосподарських угідь (рис.1), яке створює пряму загрозу життю та здоров'ю працівників, критично знижує виробничий потенціал країни через виведення родючих земель з обігу, та дестабілізує продовольчу безпеку. Ця проблема є багатоаспектною, оскільки, окрім фізичного блокування доступу до ресурсів, вона спричиняє вторинне хімічне та механічне забруднення ґрунтів, вимагає надзвичайно високих фінансових витрат і тривалого часу на рекультивацію, а також створює юридичні та інвестиційні бар'єри, унеможливаючи використання замінованих ділянок як надійного заставного активу в процесі залучення інвестицій.

Сучасний аграрний сектор України перебуває у стані комплексного нормативно-правового регулювання та активної гармонізації національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами. Центральною лінією цього процесу є виконання зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Зокрема, у сфері сільського господарства та санітарних і фітосанітарних заходів, Україна імпле-

ментує положення, що ґрунтуються на асписі ЄС та вимогах Спільної аграрної політики ЄС, спрямовані на «підвищити продуктивність сільського господарства через сприяння технічному прогресові, забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимальне використання виробничих чинників, зокрема робочої сили; забезпечити належний рівень життя сільськогосподарської спільноти, зокрема збільшуючи особистий прибуток людей, що працюють у сільському господарстві; стабілізувати ринки; забезпечити доступність постачання; забезпечити те, щоб постачання надходило до споживача за прийнятними цінами» (ст. 33 Договору про заснування Європейського Союзу) [3].

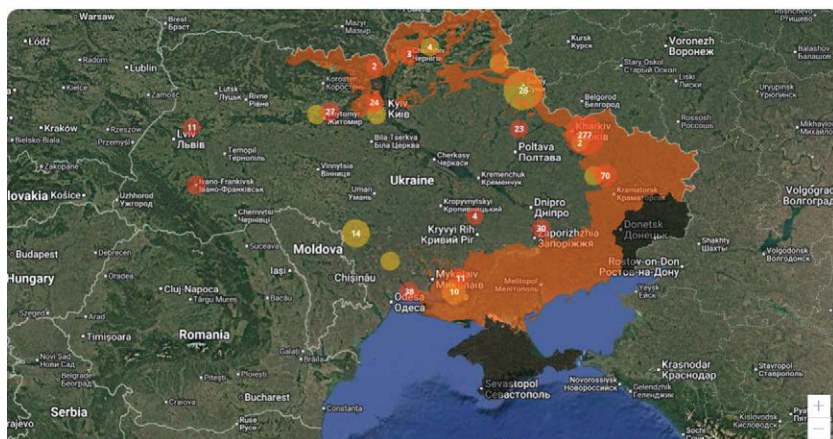

Рис. 1. Інтерактивна мапа територій, які потенційно можуть бути забруднені вибухонебезпечними предметами (ілюстрація з відкритих джерел, за даними сайту Сервіс протимінійної діяльності ДСНС <https://mine.dsns.gov.ua/>)

На національному рівні стратегічне регулювання аграрного сектору економіки України реалізується через ієрархічну систему нормативно-правових актів та програмних документів, функціональне призначення якої полягає у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства, гарантуванні продовольчої безпеки держави та оптимізації використання природних ресурсів. Фундаментальною основою даного регуляторного механізму є Конституція України, а також спеціальні галузеві закони, зокрема Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», який «визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення» [4]. Деталізація державної аграрної політики здійснюється на рівні стратегічних і програмних документів, таких, як Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України, доповнених підзаконними актами – постановами Кабінету Міністрів України та наказами Міністерства аграрної політики та продовольства України. Зокрема, Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України стратегічною ціллю визначає «формування державної політики розвитку сільського господарства та сільських територій

(інституційна спроможність)» [5]. У липні 2022 р. було сформовано Проект Плану відновлення України за матеріалами робочої групи «Нова аграрна політика», який визначив напрямки післявоєнного відновлення аграрного сектору України спрямованого на економічну трансформацію, модернізацію інфраструктури, підвищення продовольчої безпеки, розвиток переробки, зеленої енергетики та інтеграцію з ринками ЄС [6]. Отже, інструментарій правового регулювання агросектору фокусується на досягненні ключових цілей: гармонізація аграрного законодавства з *acquis* ЄС, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів національного агропромислового комплексу, стимулювання розвитку сільських територій та інфраструктури, а також досягнення екологічної збалансованості процесів аграрного виробництва. Система регулювання агросектору є комплексним механізмом, спрямованим на модернізацію галузі та її інтеграцію у світові ринки.

Проте, євроінтеграційні процеси вимагають від України не лише адаптації формальних норм, але й впровадження практичних механізмів, які відповідають міжнародній практиці. У сфері продовольчої безпеки та якості сільськогосподарської продукції значну роль відіграють стандарти та рекомендації міжнародних організацій, зокрема Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) і Світового банку, які надають експертну і фінансову підтримку для структурних реформ. Нормативно-правова база, що стосується санітарних та фітосанітарних заходів, зокрема, базується на вимогах Кодексу Аліментаріус та правилах Угоди Світової організації торгівлі про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, і гармонізується з регуляторними актами ЄС в межах виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Ця адаптація включає імплементацію вимог щодо простежуваності продукції за принципом «від лану до столу» (Farm-to-Fork), використання систем управління Hazard Analysis and Critical Control Points, а також забезпечення епізоотичного та фітосанітарного благополуччя, що відповідає стандартам Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин та Міжнародної конвенції про захист рослин. На національному рівні зазначені міжнародні вимоги, що стосуються санітарних і фітосанітарних заходів та якості продукції, інкорпоровані у профільну систему національних нормативно-правових актів, що має критичне значення для України, оскільки забезпечує двосторонній позитивний ефект:

- впровадження суворих міжнародних стандартів, підкріплених національним законодавством, гарантує високий рівень безпечності харчових продуктів, захищаючи здоров'я населення, а також епізоотичне та фітосанітарне благополуччя території;

- дотримання міжнародновизнаних норм є необхідною умовою (*conditio sine qua non*) для подолання технічних бар'єрів у торгівлі та відкриття доступу української агропродовольчої продукції на регульовані та високомаржинальні світові ринки, зокрема до країн ЄС, що безпосередньо сприяє зростанню довіри міжнародних партнерів і споживачів до продукції українського походження, зміцнюючи її конкурентоспроможність.

Отже, відновлення агропромислового комплексу України після військової агресії російської федерації потребує комплексного, науково обґрунтованого та юри-

дично забезпеченого підходу, що виходить за межі простої фізичної реконструкції зруйнованих об'єктів. У межах цього процесу доцільним є виокремлення наступних стратегічних напрямів:

1) відновлення виробничого потенціалу шляхом реконструкції та реставрації інфраструктури, репарації технічних засобів, оновлення багаторічних насаджень і тваринницького поголів'я, що вимагає створення ефективних механізмів компенсації збитків і запровадження державних стимулів для агро-виробників;

2) забезпечення модернізації галузі з орієнтацією на стандарти ЄС, використовуючи процес відновлення як інструмент технологічного оновлення, гармонізації з *Acquis Communautaire* у сферах безпеки харчових продуктів, охорони довкілля та добробуту тварин, що потребує відповідної адаптації національного законодавства;

3) формування резильєнтної експортної інфраструктури, спрямованої на диверсифікацію логістичних маршрутів, розбудову альтернативних шляхів постачання, розвиток річкових і залізничних сполучень у напрямку ЄС;

4) екологічне та землеустрійне відновлення, яке охоплює розмінування, рекультивацію забруднених територій та нормативне врегулювання процедур екологічної реабілітації;

5) полегшення доступу агровиробників до фінансування, особливо для малих і середніх господарств, шляхом удосконалення правових механізмів кредитування, розширення можливостей використання земельних прав як застави та формування сприятливого інвестиційного середовища;

6) розвиток інституційної спроможності держави, що передбачає створення ефективної системи управління, контролю та моніторингу розподілу ресурсів, зокрема через упровадження інтегрованих управлінських механізмів, адаптованих до вимог Спільної аграрної політики ЄС [6].

Підкреслимо, що юридичний вимір післявоєнного відновлення аграрного сектору України акумулює комплекс системних викликів, які вимагають негайного стратегічного втручання. Насамперед, це відновлення юридичної визначеності у сфері земельних та майнових відносин, що була порушена внаслідок військової агресії, включаючи правове врегулювання статусу пошкоджених, замінованих і зруйнованих об'єктів агроінфраструктури, та розробка справедливих механізмів компенсації втрат. Паралельно критично важливо створити ефективний правовий режим страхування військових ризиків та надійних інвестиційних гарантій для залучення капіталу в умовах підвищеної невизначеності. Додатковою задачею є прискорення регуляторної гармонізації національного законодавства, особливо у сфері санітарних та фітосанітарних заходів, з *acquis* Європейського Союзу, що є необхідною умовою для сталого відновлення галузі та розширення її експортного потенціалу на міжнародних ринках.

Висновки. Відновлення агропромислового комплексу України після збройної агресії РФ має визначальний вплив на економічну стабільність держави, продовольчу безпеку та міжнародну інтеграцію, адже сільське господарство виступає ключовою сферою, де поєднуються економічні, екологічні та правові

чинники, що потребують комплексного підходу до реконструкції аграрного сектору після завершення російсько-української війни. Післявоєнна трансформація галузі ґрунтується на поєднанні відновлення матеріальної бази з модернізацією нормативно-правового забезпечення, гармонізованого з європейськими стандартами в цій сфері, зокрема, особливого значення набуває правове врегулювання питань земельної власності, компенсації збитків і відшкодування втрат агровиробників, а також створення механізмів страхування військових ризиків та залучення інвестицій в агросектор. Також, важливим напрямом є забезпечення відповідності вітчизняного аграрного законодавства вимогам Спільної аграрної політики ЄС, що включає дотримання санітарних і фітосанітарних норм, системи простежуваності виробництва, безпечності харчових продуктів та екологічної збалансованості, адже, реалізація цих принципів формує основу для сталого розвитку, розширення зовнішньоторговельних можливостей і підвищення конкурентоспроможності української продукції на міжнародних ринках. Подальше відновлення агросектору передбачає поєднання технологічного оновлення, інфраструктурного розвитку та удосконалення інституційної спроможності державного управління. Так, розмінування, рекультивація земель, модернізація логістичних маршрутів і розвиток фінансових інструментів підтримки сільськогосподарських виробників формують практичну основу для стабілізації галузі.

Отже, юридичне забезпечення післявоєнного відновлення аграрного сектору України має визначальне значення як для внутрішньої економічної реконструкції, так і для інтеграції у правовий та економічний простір ЄС.

Література

1. Мамонова Н., Бородіна О., Кунс Б. Українське сільське господарство у воєнний час: стійкість, реформа та ринки. The Transnational Institute. URL: <https://www.tni.org/uk/article/ukrainian-agriculture-in-wartime>
2. Нейтер В., Зоря С., Муляр О. Збитки, витрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. KSE: Центр досліджень продовольства та землекористування. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf
3. Договір про заснування Європейського Союзу: Європейське економічне співтовариство, Європейське співтовариство від 25.03.1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017?find=1&text=%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA#Text
4. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
5. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>
6. Проект Плану відновлення України за матеріалами робочої групи «Нова аграрна політика». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>
7. Агросектор України: вплив війни та перспективи відновлення. DLF attorneys-at-law. URL: <https://dlf.ua/ua/agrosector-ukrayini-vpliv-vijni-ta-perspektivi-vidnovlennya/>

Анотація

Рарицька В. Б. Юридичний вимір післявоєнного відновлення агросектору України. – Стаття.

У статті проаналізовано юридичні, економічні та інституційні засади післявоєнного відновлення аграрного сектору України в умовах трансформації державної політики та адаптації до європейських стандартів. Здійснено комплексне дослідження правових механізмів, що регулюють процеси реконструкції, модернізації та інтеграції агропромислового комплексу у європейський правовий простір. Визначено основні напрями формування сучасної нормативно-правової системи, орієнтованої на відновлення виробничого потенціалу, підвищення конкурентоспроможності аграрного бізнесу та забезпечення сталого розвитку сільських територій. Узагальнено ключові тенденції, що визначають взаємозв'язок між правовими, економічними й екологічними чинниками відновлення галузі після збройної агресії РФ.

Розкрито сутність юридичного виміру відбудови агросектору як інтегрованого процесу, що поєднує правове регулювання земельних, майнових і фінансових відносин з інституційним забезпеченням продовольчої безпеки. Здійснено оцінку сучасних викликів, пов'язаних із відновленням правової визначеності у сфері власності на землю, компенсацією завданих збитків та створенням умов для інвестиційної привабливості галузі. Визначено потребу в удосконаленні правових механізмів державної підтримки агровиробників, розвитку інструментів фінансування, страхування військових ризиків і гарантування інвестиційної стабільності. Обґрунтовано, що ефективне відновлення аграрного сектору можливе лише за умови системної взаємодії держави, міжнародних партнерів та приватного бізнесу, заснованої на принципах правової передбачуваності, прозорості управлінських процедур і дотриманні стандартів сталого розвитку.

Наголошено, що формування сучасної аграрної політики має відбуватися в контексті інтеграційних процесів, спрямованих на зближення з європейською моделлю аграрного права, яка базується на принципах ефективності, соціальної справедливості та екологічної збалансованості. Здійснено висновок про необхідність створення стабільної правової системи, здатної забезпечити баланс між економічними інтересами, продовольчою безпекою та захистом довкілля. Підкреслено роль правових інструментів у досягненні стійкості агросектору, розширенні можливостей для міжнародного співробітництва, розвитку експортного потенціалу та інтеграції України у глобальні продовольчі ринки.

Ключові слова: післявоєнне відновлення, аграрний сектор, правове регулювання, агропромисловий комплекс, інтеграція, сталий розвиток, продовольча безпека, нормативно-правова система, гармонізація законодавства, інституційна спроможність.

Summary

Rarytska V. B. Legal dimension of the post-war recovery of the agricultural sector of Ukraine. – Article.

The article analyzes the legal, economic and institutional foundations of the post-war recovery of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of transformation of state policy and adaptation to European standards. A comprehensive study of the legal mechanisms regulating the processes of reconstruction, modernization and integration of the agro-industrial complex into the European legal space was carried out. The main directions of the formation of a modern regulatory and legal system focused on restoring production potential, increasing the competitiveness of agrarian business and ensuring the sustainable development of rural areas have been determined. The key trends determining the relationship between the legal, economic and environmental factors of the recovery of the industry after the armed aggression of the Russian Federation are summarized.

The essence of the legal dimension of the reconstruction of the agricultural sector as an integrated process combining the legal regulation of land, property and financial relations with the institutional provision of food security is revealed. An assessment of modern challenges related to the restoration of legal certainty in the field of land ownership, compensation for damages and creation of conditions for investment attractiveness of the industry was carried out. The need for improvement of legal mechanisms of state support for agricultural producers, development of financing tools, insurance of military risks and guarantee of investment stability was identified. It is substantiated that the effective recovery of the agricultural sector is possible only under the condition of systematic interaction of the state, international partners and private business, based on the principles of legal predictability, transparency of management procedures and compliance with sustainable development standards.

It is emphasized that the formation of modern agrarian policy should take place in the context of integration processes aimed at convergence with the European model of agrarian law, which is based on the principles of efficiency, social justice and ecological balance. A conclusion was made about the need to

create a stable legal system capable of ensuring a balance between economic interests, food security and environmental protection. The role of legal instruments in achieving sustainability of the agricultural sector, expanding opportunities for international cooperation, developing export potential and integrating Ukraine into global food markets is emphasized.

Key words: post-war recovery, agricultural sector, legal regulation, agro-industrial complex, integration, sustainable development, food security, regulatory and legal system, harmonization of legislation, institutional capacity.

Дата надходження статті: 29.09.2025

Дата прийняття статті: 23.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025